

Metode bogen

Vibeke Allerup Petersen,
Anders Hassing og
Per Henriksen

SAMFUNDSFAG

A

Kapitel 1

Hvad er samfunds­fag og samfunds­faglig metode?

Hvorfor er vi, som vi er? Hvorfor opstår der økonomiske kriser, og hvorfor kan politikere have svært ved at løse dem? Samfunds­fag beskæftiger sig med den slags store og grundlæggende spørgsmål. I samfunds­fag arbejder vi både med problemer og løsninger, og faget tilbyder en lang række redskaber til at forstå, forklare og nogle gange også skabe forandring.

I det første kapitel vil vi begynde med at se på, hvad der kendetegner samfunds­fag i forhold til andre fag, hvordan man stiller gode spørgsmål, og hvordan man bruger samfunds­faglig metode til at finde svar. Endelig skal vi se på, hvordan samfunds­fag bruges „i virkeligheden“ – både i undervisningen og ude i samfundet.

FOKUSPUNKTER I KAPITEL 1

1. Hvad er samfunds­fag?
2. Hvad er samfunds­videnskab?
3. Hvordan stiller man samfunds­faglige spørgsmål?
4. Hvad er samfunds­faglig metode?
5. Hvordan bruger man teori?
6. Hvordan operationaliserer man sin undersøgelse?
7. Hvordan kan samfunds­fag bruges til problemløsning?

Genstandsfelt: Den del af virkeligheden et fag beskæftiger sig med.

Metoder: Forskellige måder, du videnskabeligt undersøger virkeligheden eller en del af virkeligheden på.

1.1 Hvad er samfundsfag?

Alle fag beskæftiger sig med hver deres del af virkeligheden, og samfundsfags område er politiske, sociale, økonomiske og internationale samfundsforhold. Man siger også, at politiske, sociale, økonomiske og internationale forhold er samfundsfags **genstandsfelt**, altså de „ting“ eller genstande, som samfundsfag beskæftiger sig med. Men et fag består ikke kun af et genstandsfelt. Det har også nogle redskaber, som man bruger i faget, når man arbejder med genstandsfeltet. Redskaberne er fagets **metoder**, og det er de metoder, som denne bog handler om.

Med samfundsfag bliver du klogere på danske og internationale samfundsforhold, og du lærer også – blandt andet i denne bog – selv at undersøge samfundet. Det er dog ikke det eneste formål med faget. Både i grundskolens ældste klasser og på ungdomsuddannelserne er samfundsfag obligatorisk på et vist niveau, fordi det blandt andet har til formål at klæde unge på til at blive borgere, der kan deltage i et demokratisk samfund. Det er med andre ord et fag, der er med til at forme (danne) mennesker i et samfund (det vil sige et dannelsesfag). Det er det, fordi man fra politisk side har besluttet, at borgere i Danmark skal have en vis indsigt i politik, økonomi samt sociale og internationale forhold for bedre at kunne deltage i samfundet. Ideen er, at man som demokratisk medborger har medindflydelse på, hvem der har magten, og hvordan samfundet udvikler sig. Derfor har man også både ret og pligt til at opnå indsigt i, hvordan samfundet fungerer.

På samfundsfag A-niveau og på de videregående uddannelser er der et større krav om at kunne bruge samfundsfaglige redskaber til at undersøge samfundet med inddragelse af samfundsfaglige teorier og at kunne argumentere samfundsfagligt på skrift. Det er især de redskaber, fagets metoder, der er i fokus i denne bog.

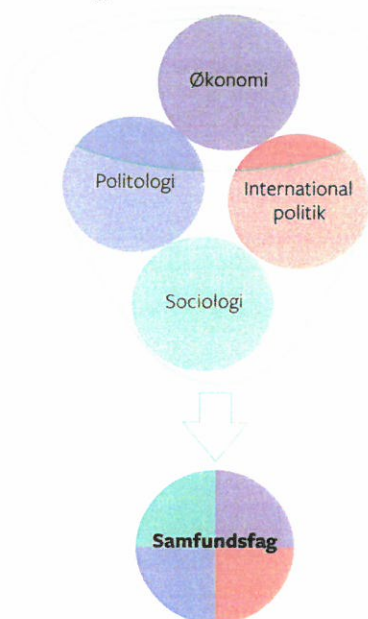
1.2 Hvad er samfundsvidenskab?

Videnskabsfag: Fag (ofte på universiteterne) der beskæftiger sig med hver deres del af virkeligheden og med hver deres metoder.

Skolefaget samfundsfag er i virkeligheden en cocktail af en række forskellige **videnskabsfag**, nemlig politologi (videnskaben om politik), sociologi, økonomi og international politik. Videnskabsfagene er de forskningsretninger på universiteterne, som beskæftiger sig med hver deres del af virkeligheden, og de nævnte fag tilhører alle den samfundsvidenskabelige „familie“. Heroverfor står to andre fagfamilier, nemlig naturvidenskaberne (blandet andet fysik, kemi og biologi) og humaniora (sprog- og kulturfag samt historie).

Videnskabsfag som politologi, sociologi, økonomi og international politik kan på den ene side gøre os klogere på vores omverden – de kan

Figur 1.1. Fra videnskabsfag til skolefag

Begreb: De grundlæggende betegnelser inden for et fag. Beskriver ofte en generel ide om noget, vi kan se ude i virkeligheden.

Begreber, modeller og teorier

Et kendetegn ved både samfundsfag og andre fag er, at vi benytter os af fagbegreber. Et „**begreb**“ er ikke bare et ord, men en generel ide om

skabe ny viden, og det kan være et formål i sig selv. På den anden side kan videnskabsfagene også være med til at løse nogle af de problemer, som vi møder ude i virkeligheden. Samfundsvidenskaberne gør begge dele. Dels undersøger og forklarer sociologer, politologer og økonomer, hvorfor for eksempel uligheden vokser, borgernes politiske deltagelse falder eller de offentlige udgifter stiger. Dels arbejder sociologer, politologer og økonomer i offentlige og private virksomheder, hvor de bruger fagene og fagenes metoder til at rådgive om, hvordan man løser aktuelle udfordringer.

Samfundsfag som undervisningsfag forbereder dig til et liv som samfundsborger, men er også en smagsprøve på de samfundsvidenskabelige universitetsuddannelser. Derfor beskæftiger vi os også med nogle af de samme problemstillinger, og vi benytter begreber, modeller og teorier fra de forskellige samfundsvidenskabelige discipliner.

Hvad kan jeg blive?

Figur 1.2. Samfundsvidenskabelige universitetsuddannelser

Uddannelse	Titel	Eksempler på job
Statskundskab Forvaltning	Cand.scient.pol. Cand.scient.adm.	Offentlig forvaltning, konsulenter i offentlige og private virksomheder og politiske partier og organisationer, forskning.
Samfundsfag	Cand.soc. cand.mag.	Undervisning og formidling, for eksempel gymnasielærere og kommunikationsmedarbejdere.
Økonomi	Cand.polit. cand.oecon. cand.merc.	Administration og økonomistyring, konsulenter i offentlige og private virksomheder og organisationer.
Sociologi	Cand.scient.soc.	Forskning, evaluering, offentlig administration, konsulenter i offentlige og private virksomheder og organisationer.
Antropologi	Cand.scient.anth.	Konsulentbranchen, organisationer, integration, international udvikling.

Figuren viser nogle af de største samfundsvidenskabelige uddannelser, men der findes også mange andre på danske og udenlandske universiteter. Desuden hører fagene jura, psykologi og historie på nogle universiteter til de samfundsvidenskabelige uddannelser.

Samfundsvidenskaberne giver blandt andet indsigt i, hvordan man kan påvirke samfundsudviklingen, og mange i magtfulde positioner har en samfundsaglig uddannelse. Er det et demokratisk problem eller en nødvendig professionalisering af politik? Det er der delte meninger om. Billedet er fra 2014. Hvor er de i dag?

Teori: En systematisk forklaring på noget, vi kan observere i virkeligheden. En teori indeholder en række begreber og antagelser om virkeligheden.

noget, som vi kan se konkrete eksempler på ude i virkeligheden. Der er for eksempel forskel på at tale om en konkret skov og begrebet „skov“. Begrebet skov fortæller noget generelt om det, vi kan se eksempler på mange steder, nemlig et landområde af en vis størrelse bevokset med træer af en vis højde. Man kan også sige, at vi med begreber kan se mønstre i det, vi kan observere i samfundet. Det kan for eksempel være mønstre i, hvordan børn påvirkes af deres forældre, hvordan vælgere stemmer ved valg, eller hvordan velstand skabes og fordeles i et samfund.

Begreber kan bruges til at beskrive de observerede mønstre. Det kan også være, at vi er i stand til at komme med forklaringer på de observerede mønstre. En systematisk forklaring på noget af det, vi kan observere i virkeligheden, kaldes også for en **teori**, og inden for alle de samfundsaglige discipliner findes der forskellige teorier. Teorier er mere omfattende end begreber, og ofte rummer en teori en række forskellige begreber. Teorier kan være store og forklare meget (for eksempel: hvordan fungerer politiske systemer?), eller de kan være små og forklare et lille udsnit af virkeligheden (for eksempel: hvorfor stemmer kvinder mere venstreorienteret end mænd?).

Model: En forsimplet fremstilling af virkeligheden, der tydeliggør nogle bestemte sammenhænge.

Modeller er forenklede fremstillinger af virkeligheden, som tydeliggør nogle bestemte sammenhænge med henblik på at beskrive eller forklare noget væsentligt. Det kan for eksempel være illustrationer af årsags-sammenhænge eller begivenhedsforløb, som man illustrerer grafisk med kasser og pile. Figur 1.3 viser en simpel samfundsfaglig model.

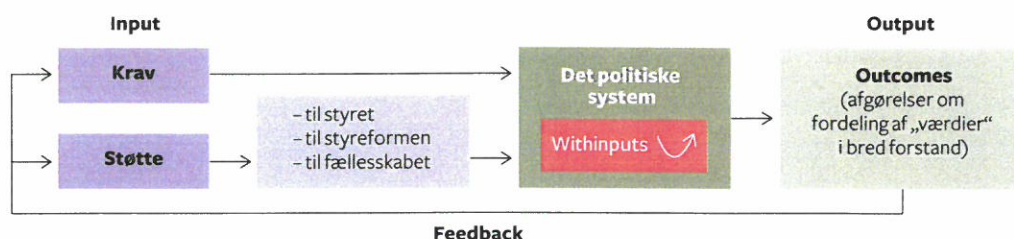
Figur 1.3. En simpel samfundsfaglig model

Modellen viser, at vælgernes køn har indflydelse på, hvad de stemmer ved valg. Det er et mønster, vi i stigende grad har kunnet se ved folketingsvalg.

Modeller kan også bruges til at illustrere mere komplekse teoretiske sammenhænge. Et eksempel på en mere avanceret teoretisk model er figur 1.4.

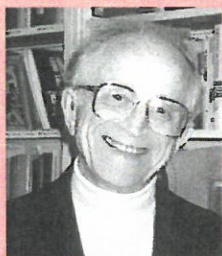
Figur 1.4. Eastons model af det politiske system

Modellen er politologen David Eastons fremstilling af, hvordan politiske systemer grundlæggende fungerer: Fra venstre side møder borgerne systemet med krav og støtte (input), og systemet „producerer“ i højre side beslutninger og afgørelser (output), der virker tilbage på borgerne. Det politiske system virker med andre ord ligesom en maskine, og modellen er så generel og abstrakt, at den i princippet kan beskrive alle politiske systemer. Det var netop et mål for Easton, fordi han som politolog ville **generalisere** og beskrive lovmæssigheder,

Generalisere: At ophæve noget til en generel regel eller lovmæssighed.

Teoretiker: David Easton og drømmen om den store teori

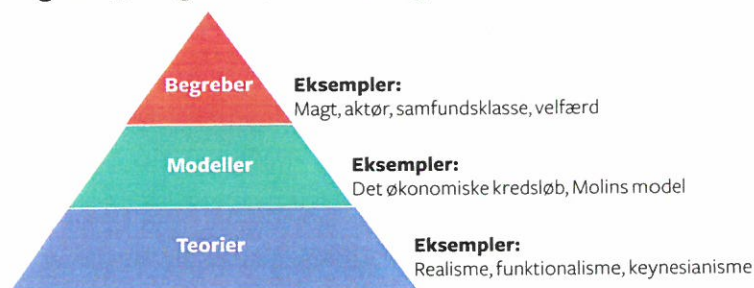
Den canadisk-amerikanske politolog **David Easton** (1917-2014) ønskede at formulere store, generelle teorier, der kan beskrive „love“ i samfundet på grundlag af systematisk indsamlede data. På den måde kunne samfundsvidenskaberne ifølge Easton være videnskaber på samme måde som naturvidenskaberne, der beskriver love i naturen. Drømmen om den store teori, „grand theory“, er kendetegnende for meget samfundsvidenskabelig forskning.

der gælder i samfundet, ligesom naturvidenskaberne beskriver naturlove.

Forholdet mellem begreber, modeller og teorier kan illustreres med figur 1.5. Begreber er alle de konkrete fagbegreber, som vi i samfundsfag bruger til betegne sociale, politiske, økonomiske og internationale forhold. Modellerne illustrerer nogle sammenhænge og processer, for eksempel pengestrømmene i et samfund (det økonomiske kredsløb) eller partiers valg af politisk standpunkt (Molins model). Endelig er teorier de mere grundlæggende og omfattende forklaringer på, hvor-

dan samfundet fungerer og hænger sammen. „Realismen“ er for eksempel en teori inden for international politik, der forklarer, hvorfor stater opfører sig, som de gør. Funktionalismen er en sociologisk teori, der blandt andet forklarer samfundets

Figur 1.5. Begreber, modeller og teorier

Note: Modellen er inspireret af Andrew Heywood (2013): *Politics*, s. 23.

inddeling i forskellige grupper. Og keynesianismen er en økonomisk teori, der lægger vægt på efterspørgslens betydning for samfundets økonomiske udvikling.

Empiri: Erfaring, det vil sige den viden (de data) der er blevet indsamlet i en undersøgelse.

Samfundsfag er dog ikke kun et teoretisk fag. Vi forholder os også til virkeligheden i form af de data, som vi indsamler i samfundsfaglige undersøgelser. Data kaldes også **empiri** (græsk: erfaring), og samfundsfag er derfor både et teoretisk og et empirisk fag. Det afgørende i en samfundsfaglig undersøgelse er, at begge dele er til stede, så vi kan se og forklare generelle mønstre, men på grundlag af viden om virkeligheden og ikke rene spekulationer. Den franske sociolog Pierre Bourdieu formulerede det på denne måde: „Teori uden empiri er tom, empiri uden teori er blind.“ Det kunne man også forklare på en anden måde, hvis vi et øjeblik vender tilbage til eksemplet med skove: Man ved ikke meget, hvis man kun kan tale om „begrebet skov“; vi skal faktisk se skove i virkeligheden og forholde os til, hvor mange træer og af hvilken slags de består af, hvis vi vil vide noget om skove. Men uden begrebet „skov“ ville vi bare tælle løs uden at „kunne se skoven for bare træer“!

Teoretiker: Pierre Bourdieu og den kritiske samfundsvidenskab

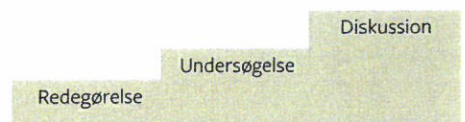
Den franske sociolog **Pierre Bourdieu** (1930-2002) viste blandt andet gennem empiriske undersøgelser, hvordan uddannelsessystemet er med til at sortere befolkningen i forskellige samfundsklasser med ulige muligheder og privilegier. Ifølge Bourdieu er det en uretfærdighed, som man som samfundsforsker bør arbejde kritisk imod. Om samfundsvidenskaberne ikke alene skal beskrive og forklare, men også prøve at forandre samfundet, er der stor uenighed om.

1.3 Hvordan stiller man samfundsfaglige spørgsmål?

At planlægge og gennemføre en samfundsfaglig undersøgelse er kun relevant, hvis der er noget, man gerne vil vide. Man må tage udgangspunkt i en opgave eller problemformulering.

Stillede opgaver vil i samfundsfag (og mange andre fag) ofte følge de taksonomiske niveauer, hvor man går fra at skulle redegøre for viden til egne undersøgelser og endelig niveauet med mest selvstændighed, nemlig diskussion.

Figur 1.6. De taksonomiske niveauer

På alle niveauer vil det være relevant at anvende samfundsfaglige begreber og nogle gange også modeller og teorier. For eksempel kan man tit have glæde af modeller, når man skal foretage en undersøgelse, og forskellige teoretiske synsvinkler vil ofte være gode at inddrage i en dis-

kussion, hvor man stiller to forskellige teoretiske synsvinkler op over for hinanden. Opgaver stillet på de taksonomiske niveauer (og varianter af dem) vil man blandt andet møde i den skriftlige studentereksamensopgave (læs mere om den i kapitel 10).

I samfundsfag skal man dog ikke kun besvare stillede opgaver. Man skal også lave projekter, hvor man selv stiller de gode spørgsmål, og det er netop, når de spørgsmål skal besvares, at samfundsfaglig metode for alvor kommer i spil.

Problemformulering:

Et spørgsmål, som du ønsker at besvare i en opgave, og som hjælper med at give besvarelsen fokus.

En **problemformulering** er et overordnet spørgsmål, som er styrende i en samfundsfaglig undersøgelse. Der findes masser af „problemer“ i samfundet, som man kan tage stilling til, men for at man kan

Paradoks: En påstand, som tilsyneladende er selvmodsigende.

tale om en egentlig problemformulering kræver det, at man lægger op til at forstå og forklare, hvorfor noget er, som det er, og eventuelt finde løsninger. En problemformulering skrives som et spørgsmål, og problemformuleringen er god, hvis den vækker undren, og hvis man skal bruge samfundsfaglig viden og metode til at besvare den. Ofte er „hvorfor“- eller „hvordan“-spørgsmål bedst, fordi de lægger op til undersøgelser og forklaringer, der ikke kan lukkes med et ja- eller nej-svar.

Et eksempel:

Hvorfor har danske unge så højt et alkoholforbrug?

Spørgsmålet lægger op til en samfundsfaglig undersøgelse, men måske vækker formuleringen ikke undren? Det kan vi til gengæld skærpe ved at formulere det som et **paradoks**:

Hvorfor har danske unge så højt et alkoholforbrug, når et højt alkoholforbrug er skadeligt?

For at kunne svare på det spørgsmål må vi påvise, at danske unge faktisk har et højt alkoholforbrug, og dokumentere, at der er skadevirkninger forbundet med det. Dernæst må vi ud i virkeligheden og undersøge, hvilke forklaringer der kan gives på alkoholforbruget. Ved de ikke, at det er skadeligt? Er de ligeglade? Er der noget helt andet på spil? Endelig kunne vi vælge at diskutere mulige løsningsforslag. Om noget er et samfundsproblem, og hvordan det eventuelt kan løses, vil der dog ofte være politisk uenighed om. Det må du altid være bevidst om, når du skal diskutere og vurdere løsningsforslag.

De forskellige afledte spørgsmål, vi lige har beskrevet, kan man også formulere som underspørgsmål til problemformuleringen opstillet på de taksonomiske niveauer (som nogle gange også kaldes „problemstillinger“):

Hvorfor har danske unge så højt et alkoholforbrug, når et højt alkoholforbrug er skadeligt?

1. Hvor stort er danske unges alkoholforbrug, og hvilke skadevirkninger har det på kort og på lang sigt? [redegørelse]
2. Hvad kan forklare danske unges høje alkoholforbrug? [undersøgelse]
3. Hvad kan der gøres for at reducere unges alkoholforbrug? [diskussion]

Selv om det i diskussionen vil være oplagt at inddrage forskellige politiske eller ideologiske synspunkter (er det for eksempel statens opgave at blande sig eller ej?), er det afgørende, at diskussionen tages på

et oplyst grundlag. Det gør du netop ved først at besvare spørgsmål 1 og 2, som kræver, at du skaffer data „ude fra virkeligheden“. Det vil sige undersøgelser, der kan dokumentere omfanget af unges druk, og som kan pege på mulige forklaringer. Vi har med andre ord brug for samfunds­faglig metode.

1.4 Hvad er samfunds­faglig metode?

Samfunds­faglige spørgsmål besvarer du ved hjælp af samfunds­faglig metode. Men hvad er samfunds­faglig metode, hvordan vælger du din metode, og hvilke metoder er bedst til hvad?

I indledningen kaldte vi metoder for „redskaber“, og du kan netop tænke på en specifik metode som et stykke værktøj, som du bruger til at løse et problem. Nogle slags værktøj er bedre egnet end andre, afhængigt af hvilken udfordring du står overfor. Hvis du skal grave et hul, er en skovel bedre end en økse! På samme måde vil nogle samfunds­faglige problemstillinger bedre kunne løses med én metode end med en anden. Derfor kan du også se bogen her som en „værktøjskasse“ til løsning af forskellige typer samfunds­faglige problemstillinger.

I samfunds­fag bruger vi mange teoretiske begreber, men når du bruger metode, får du også „jord under neglene“: Du begiver dig nemlig ud i det omkringliggende samfund og undersøger, hvordan tingene rent faktisk hænger sammen. Mødet med virkeligheden, med empirien, kan betyde, at du får bekræftet de forventninger, som teorien giver dig. Men det kan også betyde, at du må ændre din tidligere opfattelse – og måske helt grundlæggende ændre syn på, hvordan noget hænger sammen.

Kvantitativ, kvalitativ og komparativ metode

Valget af metode er styret af, hvilken metode der bedst gør dig i stand til at svare på din problemformulering. I samfunds­fag kan du helt overordnet set vælge mellem tre metoder: den kvantitative, kvalitative og komparative metode.

Kvantitative undersøgelser bruger du, når du vil undersøge omfanget af noget („hvor mange“, „hvor meget“), eller hvad en større gruppe mener. Kvantitative undersøgelser resulterer i tal. Ønsker du indsigt i, hvorfor en person har en bestemt holdning, så er den kvalitative metode til gengæld at foretrække. Kvalitative undersøgelser resulterer typisk i tekst. Komparativ metode kan du bruge for at se på, hvordan noget er i forhold til noget andet, for eksempel ved at sammen-

Om en metode er god eller dårlig, afhænger – ligesom med værktøj – af, hvilket problem du står over for. Hvilket spørgsmål vil du gerne besvare?

ligne to eller flere grupper, byer eller lande. På den måde kan du få øje på forskelle og ligheder og finde mulige forklaringer. Den ene metode er ikke bedre end den anden eller den tredje, de er blot forskellige.

I det følgende giver vi en kort smagsprøve på metoderne, så du får en grundlæggende fornemmelse af forskellene, styrkerne og svaghederne. Når du selv skal ud at lave dine egne samfundsfaglige undersøgelser, kan du i kapitel 4-7 fordybe dig i de enkelte metoder.

Kvantitativ metode

– mange observationer, generalisering og forklaring

Ved brug af kvantitativ metode vil resultaterne være tal, der kan regnes på. Det er med andre ord statistiske undersøgelser, hvor du ofte ønsker at finde ud af omfanget af et bestemt fænomen (for eksempel alkoholforbrug, kriminalitet, fattigdom eller tilslutning til politiske partier).

Den mest anvendte indsamlingsmetode er spørgeskemaer, som giver mulighed for at spørge mange svarpersoner (respondenter) på en forholdsvis billig måde. Fordelen ved kvantitative data er, at de

– hvis undersøgelsen laves rigtigt – kan bruges til at sige noget generelt om det, du ønsker at undersøge. Du kan med andre ord finde mønstre og pege på mulige forklaringer, og i princippet kan du på den måde på-vise „regler“ i samfundet, som minder om, når man i naturvidenskaberne påviser naturlove. Naturvidenskaberne kaldes også

Opgave: *En kvantitativ undersøgelse*

1. Undersøg, hvad der af tabellen kan udledes om danske unges alkoholforbrug.
2. Overvej, hvilke af spørgsmålene i problemformuleringen på s. 19 som tabellen kan være med til at besvare.
3. Hvilke yderligere spørgsmål kunne du tænke dig at stille de unge for at besvare problemformuleringen på s. 19, hvis du havde mulighed for det?

Tabel 1.1. De unge voksnes fuldskabserfaring de sidste 12 måneder, fordelt efter køn. Pct.

Alkoholforbrug sidste 12 måneder	Kvinder	Mænd	Total
Aldrig drukket sig fuld	5,2	3,1	4,3
Været fuld op til 5 gange de sidste 12 måneder	44,9	29,2	38,0
Været fuld op til 6-19 gange de sidste 12 måneder	33,9	38,5	36,0
Været fuld op til 20 gange eller mere de sidste 12 måneder	15,9	29,2	21,8
Antal	979	784	1.763

Kønsfordelingen: $p < 0.001$

Kilde: Jeanette Østergaard og Camilla Bank Friis (2018): „Udenfor fællesskabet? En analyse af de unge, som ikke drikker sig fulde“, i: Margaretha Järvinen (red.): *Unge, alkohol og stoffer, et 10-årigt forløbsstudie*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

for de hårde videnskaber, og derfor kaldes den kvantitative metode også for den hårde metode, og kvantitative data kaldes for hårde data.

Kvalitativ metode

– få observationer, dybde og forståelse

Kvalitativ metode er kendt som den bløde metode sammenlignet med kvantitativ metode. Det skyldes, at data i kvalitativ metode består af ord og citater fra interviews, tekster og observationer, også kaldet bløde data. Kvalitative data er for få til, at det giver mening at tælle dem op og lave statistik på dem. Derfor kan du ikke sige noget generelt med kvalitative data. Men det er heller ikke meningen.

Opgave: *En kvalitativ undersøgelse*

1. Undersøg, hvad det at drikke sig fuld betyder for de interviewede unge.
2. Overvej, hvilke af spørgsmålene i problemformuleringen på s. 19 som interviewene kan være med til at besvare.
3. Overvej, hvilke styrker og svagheder de kvalitative data har sammenlignet med tabellen på s. 22. Overvej også, hvad du tilsammen kan bruge de kvantitative og de kvalitative data til.

Morten:

„Jeg kan godt lide at miste kontrol, men ikke når jeg ikke selv har valgt det, vel. Der er nogle aftener, hvor jeg er sådan 'jeg behøver ikke huske noget i morgen, så lad os bare fortsætte'. Jeg giver slip, fordi jeg kender konteksten og folk og har nok tiltro til mig selv til at miste kontrol [...] Og jeg siger bevidst 'lige nu, der overskrider jeg grænsen'. Det er kontrol i mine øjne. Hvis man altid bliver inden for grænserne, er det ikke kontrol, men en form for undertrykkelse. Man kan sige, at jeg har en grænsebom, der kan åbnes eller lukkes, når jeg beslutter mig for det [...] Hvis jeg opfører mig som en abe, så er det, fordi jeg har besluttet at opføre mig som en abe.“

Lene:

„Men der har været to ting, der har stoppet mig. Og den ene ting er, at jeg ikke bryder mig om ikke at have kontrol. Jeg kan godt lide at have kontrol over tingene, og jeg kan også godt lide at være i godt humør, men så når jeg kan fornemme, at nu begynder grænsen at komme, så er jeg stoppet, fordi jeg kan godt lide at vide, hvad jeg laver. Og den anden ting er også, at jeg har nogen kristne grunde, der gør, at jeg ikke har drukket helt så meget.“

Kilde: Mortens citat stammer fra: Margaretha Järvinen & Louise Høyer Bom „At vokse fra druk. Unge storforbruges syn på alkoholnormer“, i: Margaretha Järvinen (red.): *Unge, alkohol og stoffer, et 10-årigt forløbsstudie*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet. Lenes citat stammer fra: Jeanette Østergaard & Camilla Bank Friis (2018): „Udenfor fællesskabet? En analyse af de unge, som ikke drikker sig fulde“, i: Margaretha Järvinen (red.): *Unge, alkohol og stoffer, et 10-årigt forløbsstudie*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Formålet med kvalitative metoder er nemlig at forstå, leve dig ind i og vurdere, hvilken betydning mennesker tillægger forskellige ting. Det kan du ved at spørge ind til den mening, som en interviewperson giver udtryk for, eller ved en grundig analyse af de udsagn, der kommer til udtryk i en tekst. Til gengæld kan du ikke sige noget generelt om, hvorvidt det, du har fundet ud af, er kendetegnende for flere end netop dem, du har undersøgt. Men måske har du fundet frem til noget, som du bagefter kan undersøge kvantitativt: Deler mange andre den opfattelse, som en person gav udtryk for i et kvalitativt interview? Det kan også være, at du først med en kvantitativ undersøgelse har fundet et mønster og efterfølgende med den kvalitative metode vil spørge ind til og prøve at forstå enkelte respondents egne forklaringer på det mønster, som du har fundet.

Komparativ metode – ligheder og forskelle

En tredje metode i samfunds-fag er den komparative. Det særlige ved komparativ metode er ikke som de to andre, at du arbejder med bestemte datatyper (tal og tekst), for i en komparativ undersøgelse kan du både benytte dig af kvalitative og kvantitative data. Det specielle er fremgangsmåden, der består i en systematisk sammenligning med det formål at finde afgørende forskelle og ligheder.

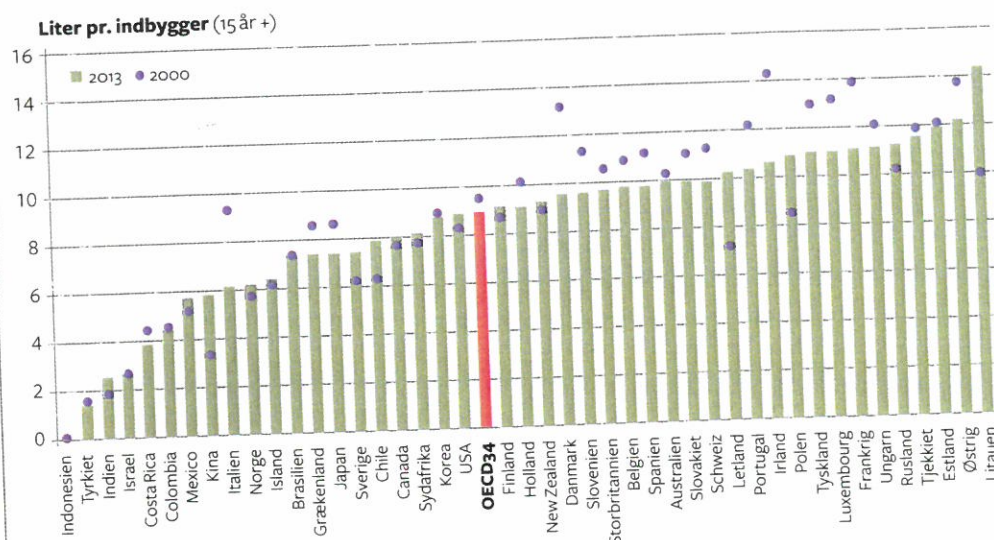
Målet i komparative undersøgelser kan dels være at beskrive forskelle og ligheder, dels at forklare dem. Forklaringer prøver du i komparative undersøgelser at finde ved systematisk at sammenligne to eller flere enheder for på den måde at få øje på de afgørende forskelle eller ligheder, der kan forklare det, du gerne vil finde ud af.

Opgave: *En komparativ undersøgelse*

1. Undersøg på grundlag af figur 1.7, om danske unges alkoholforbrug er højt eller lavt i sammenligning med unge i andre OECD¹-lande.
2. En systematisk sammenligning af Danmark, Norge og Sverige er foretaget i figur 1.8. Hvad er ifølge sammenligningen den afgørende forskel, der kan forklare variationen af alkoholforbruget mellem de tre lande?
3. Overvej, hvorfor det i figur 1.8 er to andre skandinaviske lande, Danmark er sammenlignet med, og ikke for eksempel Rusland og Tyrkiet?

1. OECD står for The Organisation for Economic Co-operation and Development og er en international organisation med fokus på at skabe økonomisk fremskridt.

Figur 1.7. Alkoholforbrug blandt unge, år 2000 og 2013 (eller nærmeste år)

Kilde: OECD Health Statistics 2015, <http://dx.doi.org/10.1787/health-data-en>; WHO for ikke OECD-lande.

Figur 1.8. Karakteristika ved Danmark, Norge og Sverige.

Land	Danmark	Norge	Sverige
Købekraft pr. indbygger (2013)*	37.800	55.400	40.900
Religion	Protestantisk/sekulær**	Protestantisk/sekulær	Protestantisk/sekulær
Velfærdsmodel	Universel/ socialdemokratisk	Universel/ socialdemokratisk	Universel/ socialdemokratisk
Salg af alkohol	I detailhandel (almindelig butikshandel).	Statskontrolleret salg i Vin- monopolet (over 4,75 vol.)	Statskontrolleret salg i Sy- stembolaget (over 3,5 vol.)
Alkoholforbrug blandt unge (2013)***	9,5 liter pr. år	6,2 liter pr. år	7,5 liter pr. år

* Målt som købekraftsparitet i US-dollars. CIA World Factbook.

** Sekulær = ikke-religiøs.

*** OECD Health Statistics 2015.

1.5 Hvordan bruger du teori?

Som tidligere nævnt skal du altid benytte faglige begreber, når du laver samfunds-faglige undersøgelser. Egentlige teorier, altså systematiske forklaringer om sammenhænge (se s. 15), spiller også en rolle, men på forskellige måder.

Deduktiv: Betyder, at man tager udgangspunkt i en teori og på baggrund af den tager ud i verden og laver empiriske undersøgelser, hvor man afprøver om teorien holder stik.

Hvis du starter med teorien, kalder man det for en **deduktiv undersøgelse**. For eksempel kunne en mulig forklaring på nogle danske unges høje alkoholforbrug være det, som den tyske ungdomsforsker Thomas Ziehe kalder for potensering: en grænsesøgende risikoadfærd, som skyldes, at det senmoderne samfund blandt andet er kendetegnet ved en opløsning af faste rammer og orienteringspunkter.

I deduktive undersøgelser handler det om at afprøve en eksisterende teori i en undersøgelse. Bliver teoriens påstande afkræftet, når du tester teorien på virkeligheden? Hvis teorien „overlever“ at blive prøvet af, har du vist, at det stadig er en holdbar teori, og det er ifølge nogle samfundsvidenskabsfolk (blandt andre David Easton, se s. 16) et mål i sig selv.

Opgave: Problemformulering med teori

- Omformulér følgende spørgsmål, så Thomas Ziehes begreb „potensering“ indgår i sætningen:

Hvad kan forklare danske unges høje alkoholforbrug?

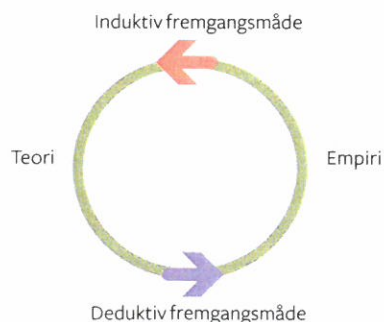
Induktiv: Betyder, at man tager udgangspunkt i empirien (virkeligheden) og på baggrund af den udvikler en teori eller et nyt begreb til at forklare virkeligheden.

Hypotese: Påstand om en mulig årsagsforklaring, som kan testes.

Men du kan også starte omvendt, altså uden en teori. Hvis du forsøger at besvare din opgave eller din problemformulering ved at indsamle data, men uden en indledende teori, kan du på den baggrund selv prøve at udvikle en ny teori. Det kalder man at arbejde **induktivt**. Det er dog de færreste, der udvikler egentlige nye teorier. De fleste arbejder deduktivt, fordi det er meget vanskeligt og tidskrævende at udforme en ny teori. Selv de fleste forskere på universiteterne arbejder ved at anvende og teste eksisterende teorier, selv om det er forskelligt, hvor meget de lader teorierne styre deres undersøgelser.

I praksis er mange undersøgelser dog en blanding. En induktiv proces kan for eksempel være, at du først laver en empirisk undersøgelse og derefter finder en allerede kendt teori, der kan bruges til at forklare resultatet af din undersøgelse. Forskellene på induktiv og deduktiv fremgangsmåde er illustreret i figur 1.9.

Figur 1.9. Induktiv og deduktiv fremgangsmåde

Hypoteser

Man opstiller ofte **hypoteser** i samfundsaglige undersøgelser. Hypoteserne er påstande om en mulig årsagsforklaring, som du kan teste ved at undersøge det nærmere. For eksempel kunne en hypotese være: *Danske unge drikker mere end unge i de andre nordiske lande, fordi de har lettere adgang til alkohol*. Læg mærke til, at hypo-

tesen ikke er formuleret som et spørgsmål, men en påstand om en sammenhæng, der altså skal testes. En hypotese består typisk af to dele, der hænger sammen, så hvis man „skruer“ på den ene del, så påvirkes den anden del. Hvis man i hypotesen ovenfor ændrer adgangen til alkohol, vil man således også have en forventning om, at første del af hypotesen ændrer sig – nemlig danske unges forbrug af alkohol. Der er altså altid en sammenhæng mellem hypotesens dele (det vil sige kausalitet mellem hypotesens variable, se forklaring i næste afsnit).

Hypoteserne kommer dog ikke ud af det blå. Hvis du arbejder deduktivt, vil den teori, du benytter dig af, ofte have forslag til forklaringer (teorier er jo netop systematiske påstande om sammenhænge). Hypoteser indeholder derfor gerne fagbegreber.

Hvis du arbejder induktivt, kan du formulere en hypotese med udgangspunkt i nogle data. Hvis flere efterfølgende undersøgelser bekræfter din hypotese, kan du formulere en egentlig teori.

At formulere hypoteser er en skriftlig eksamensgenre i samfundsfag. Det kan du læse om i kapitel 10.

Opgave: Opstil hypoteser

1. Opstil ved brug af Thomas Ziehes begreb potensering en hypotese om, hvad der kan forklare unges alkoholforbrug.
2. Opstil på grundlag af tabel 1.1 s. 22 og interviewene på s. 23 en eller flere hypoteser, der forklarer danske unges alkoholforbrug.

Variabel: En egenskab ved det, du undersøger.

Afhængig variabel:

Den variabel hvis størrelse eller udfald er bestemt af en eller andre variable.

Uafhængig variabel:

Den variabel, hvis størrelse eller udfald er bestemmende for størrelsen eller udfaldet af andre variable.

Årsag og virkning: Uafhængige og afhængige variable

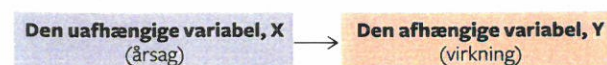
Grænsesøgende adfærd i det senmoderne samfund kan være én forklaring på danske unges alkoholforbrug, men der kunne som nævnt også være andre, som for eksempel let adgang til alkohol (sammenlignet med lande, hvor staten regulerer i højere grad). I samfundsfaglige undersøgelser kalder vi de forskellige forhold for **variable**.

Det, du ønsker at forklare, kalder vi også for den **afhængige variabel** (benævnt *y*), fordi den afhænger (påvirkes) af noget andet. I vores eksempel er den afhængige variabel danske unges alkoholforbrug. De forskellige faktorer, der kan påvirke den afhængige variabel, kaldes også for **uafhængige variable**. Man kan også sige, at den uafhængige variabel er årsagen, og den afhængige variabel er virkningen. Forholdet mellem de to variable er illustreret i

figur 1.10.

I en samfundsfaglig undersøgelse, hvor man leder efter en årsagsforklaring, er det nødvendigt

Figur 1.10. Den uafhængige og den afhængige variabel

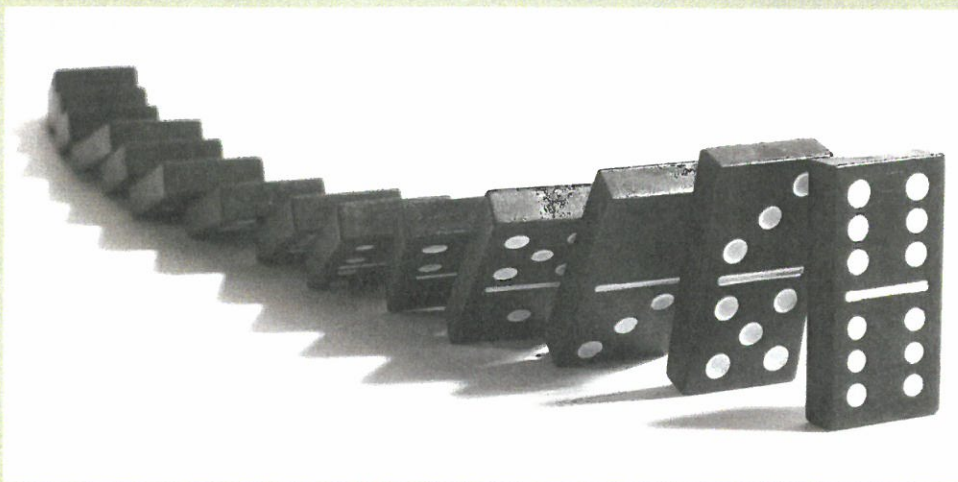

Intervenerende

variabel: En variabel udefra, som man ikke har undersøgt, men som påvirker undersøgelsen og reelt er uafhængig variabel.

at kunne argumentere for, at man har fundet en uafhængig variabel, der påvirker den afhængige variabel. Men det er også altid nødvendigt at gøre sig overvejelser om, hvorvidt der også kan være andre mulige forklaringer end netop den uafhængige variabel, som man vælger at undersøge. Hvis en variabel udefra påvirker ens undersøgelse, så angiver man den som 'z' og kalder den en **intervenerende variabel**. I vores tilfælde kunne intervenserende variable, der forklarer danske unges alkoholforbrug, være en høj SU, en svag afholdsbevægelse og meget mere.

Korrelation og kausalitet

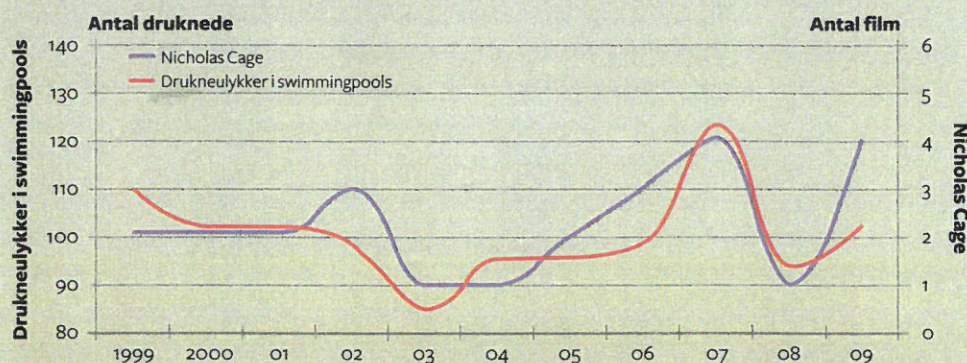

At ting sker på samme tid eller umiddelbart efter hinanden, betyder ikke nødvendigvis, at der er en sammenhæng imellem dem. Det er derfor vigtigt at skelne mellem korrelation (samvariation) og egentlig kausalitet (årsagssammenhæng).

Når to variable stiger og falder på samme tid, taler man om korrelation eller samvariation. Det *kan* skyldes, at ændringen i den ene variabel er årsag til ændringen i den anden (i så fald er der tale om kausalitet eller årsagssammenhæng), men det behøver ikke at være tilfældet. Hvis der forekommer samvariation mellem to variable, uden at de har noget med hinanden at gøre, kan det give anledning til misforståelser. Hvis fødselstallet i Danmark falder, samtidig med at der bliver observeret færre storke, kan det næppe ses som bevis på, at storken kommer med børnene! En sammenhæng, der fører til fejlagtige konklusioner, kaldes for *spuriøs*: Enten er variablenes udsving tilfældige, eller også påvirkes de begge af en tredje, intervenserende variabel. For eksempel fører urbaniseringen (at folk flytter fra land til by) til færre fødsler (folk i byen får færre børn end folk på landet), og i byerne er der også færre storke, end der er på landet. Der var med andre ord en intervenserende variabel bag fødselstallet i form af urbanisering – ikke storke.

>>

Figur 1.11. Antallet af personer der drukner i swimmingpools korreleret med antal film, som skuespilleren Nicolas Cage optræder i.

Den amerikanske studerende Tyler Vigen har samlet en række underholdende eksempler på spuriøse sammenhænge. Se flere på: <http://www.tylervigen.com/spurious-correlations>

1.6 Hvordan operationaliserer man sin undersøgelse?

Operationalisere:

At gøre målelig.

Når du i en undersøgelse skal spørge folk, er det afgørende, at de forstår, hvad du mener, og derfor faktisk svarer på det, som du vil have dem til at svare på. Det kan være en udfordring, når din samfundsfaglige undersøgelse inddrager samfundsfaglige teorier og fagbegreber, som måske ikke er en del af hverdagssproget. Uanset hvilken metode du benytter, skal du derfor **operationalisere** dine teoretiske spørgsmål til mere jordnære spørgsmål. Mere præcist skal spørgsmålene kunne forstås af de personer, du skal interviewe, eller som skal svare på din spørgeskemaundersøgelse.

Operationalisering foregår på denne måde: På baggrund af din problemformulering skal du først opstille en række teoretiske spørgsmål, som du ønsker svar på i din undersøgelse. De skal derefter 'oversættes' til hverdagssprog, det vil sige operationaliseres.

Validitet: At en undersøgelse faktisk måler det, man ønsker at måle.

Operationaliseringen er vigtig, fordi den bygger bro mellem de teoretiske spørgsmål og de faktiske spørgsmål. Hvis operationaliseringen er god, styrker det **validiteten** i din undersøgelse. Det vil sige, at du måler det, som du ønsker at måle, og ikke noget helt andet. Et eksempel kunne være, at du vil undersøge nogle personers sociale baggrund. Det har betydning, hvordan du vælger at måle en persons sociale baggrund. Du kan for eksempel spørge om forældrenes uddannelse. Det er ikke ligegyldigt, om du vælger at spørge om mors uddannelse, fars ud-

dannelse eller den forælder, der har den højest afsluttede uddannelse. Hvis du spørger om fars uddannelse, og den for eksempel er væsentlig kortere end morens, så giver det et misvisende billede af den person, der udfylder spørgeskemaet, i forhold til hvis du havde spurgt til den forælder med den højest afsluttede uddannelse. Man kunne også vælge en anden tilgang til at måle en persons sociale baggrund, nemlig familiens indkomst eller måske familieforhold såsom skilsmisse, kernefamilie eller lignende.

Der er ikke rigtige og forkerte svar på, hvad du skal spørge om; når

du skal undersøge noget. Men det er vigtigt nøje at overveje, hvad du spørger om og hvordan, det vil sige hvordan du bedst operationaliserer dine spørgsmål.

Figur 1.12. Operationalisering

Se i skemaet nedenfor et eksempel på, hvordan du kan opstille operationaliseringen i et metodeafsnit.

Teoretiske spørgsmål	Operationaliserede spørgsmål
Social baggrund	Hvad er fars uddannelse? Hvad er mors uddannelse? Hvad er forældrenes højeste afsluttede uddannelse? Hvad er husstandens indkomst? Hvordan er familiens interne forhold? Kernefamilie, skilsmissefamilie, sammensat familie, solo-forældre og så videre. ...

1.7 Hvordan kan samfunds-fag bruges til problemløsning?

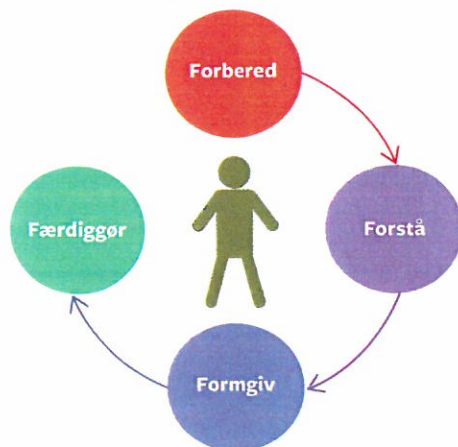
Som nævnt bruges samfundsvidenskab ikke kun til at undersøge samfundet med, men også til at finde løsninger på samfundsmæssige udfordringer. Samfundsvidenskab giver indsigt i, hvordan og hvorfor samfundet udvikler sig, som det gør, og redskaber til at undersøge det med. Hvad er de bagvedliggende årsager til et samfundsproblem? Nogle gange kan samfundsvidenskaberne pege på risici ved politiske beslutninger eller en udvikling, der er i gang, og på den måde være med til at forudsige problemer, før de opstår. Samfundsvidenskaberne kan også være med til at udpege mulige løsninger. Derfor kan man sige, at de samfundsvidenskabelige uddannelser på universiteterne uddanner problemløsere: Hvilke politiske, økonomiske og sociologiske forklaringer kan vi give på et samfundsproblem? Har vi teoretiske forklaringer,

og hvordan kan vi forstå problemet bedre ved at undersøge det i virkeligheden med samfundsvidenskabelige metoder? Har vi erfaringer med problemløsning fra andre steder, som vi kan bruge her, og hvad vil blive de mulige konsekvenser?

Det samme kan man gøre i undervisningsfaget samfundsfag. Når man arbejder løsningsorienteret, er formålet ud over at forstå og forklare noget at skabe forandring. Det kan dreje sig om små, lokale forandringer (for eksempel elevdeltagelse i elevråd eller integration i et boligområde) eller løsninger på store og grænseoverskridende udfordringer (for eksempel manglende vækst, klimaproblemer eller internationale konflikter). Når man i samfundsfag arbejder løsningsorienteret ved at opfinde noget nyt, der skaber værdi for andre (**innovation**), sker det på grundlag af en undersøgelse. Hvad er problemet, hvor stort er problemet, og for hvem er det et problem? Hvad kan være problemets grundlæggende årsager? Man må først ved hjælp af samfundsfaglig metode forstå, hvad et problem består i, og for hvem det er et problem, før man kan finde gode løsninger. Derfor kræver samfundsfaglig problemløsning kendskab til samfundsfaglig metode. Modellen i figur 1.13 kan bruges, når du skal arbejde med innovativ problemløsning i samfundsfag.

Innovation: At opfinde noget, der er nyt i sammenhængen, og som skaber værdi for andre.

Figur 1.13. Innovationsproces i samfundsfag

Modellen er en forenklet fremstilling af det såkaldte Index-kompas, se www.designtoimprove-lifeeducation.dk

I forberedelsesfasen fokuserer du på at afdække problemet, det vil sige at lave din problemformulering. Hvad er problemet? Hvem er det et problem for? Hvem-spørgsmålet er helt afgørende, og derfor er en „bruger“ placeret i modellens midte, som hele arbejdsprocessen drejer sig om. Forståelsesfasen går ud på at undersøge problemet nærmere, det vil sige at skaffe sig viden om både brugeren og problemet. Her inddrager du de samfundsfaglige metoder (kvantitative, kvalitative og komparative) og teorier, der er relevante for at forstå og forklare problemets omfang og årsager. Først når du mener at have opnået tilstrækkelig indsigt i problemet, kan du gå videre til formgivningsfasen, hvor du begynder at designe

løsningsforslag. Det er vigtigt, at dine udkast eller forslag til løsninger bliver afprøvet på eller vurderet af brugerne (for eksempel gennem fokusgruppeinterviews, se s. 108), før du går til færdiggørelsesfasen, hvor det handler om at formidle og – måske endda – virkeliggøre din løsning. Ofte vil du i færdiggørelsen skulle forberede en præsentation og formidling af din løsning, for eksempel i form af et notat (se s. 201).

Tjekliste til samfundsfaglig problemløsning

Forbered

Hvad er problemet?

Hvem er det et problem for?

Formulér problemet som en samfundsfaglig problemformulering, men brug for eksempel udtrykket „Hvordan kan man løse ...“, „Hvad kan begrænse ...“, „Hvordan kan man styrke ...“ eller lignende, afhængigt af hvilket problem du arbejder med.

Forstå

Hvad har du brug for at vide om problemet? Hvilke data har du brug for?

Undersøg problemet med kvalitativ, kvantitativ og/eller komparativ metode. Findes der eksisterende undersøgelser, som du kan bruge, eller må du selv „i marken“ og indsamle data?

Hvilke teorier kan hjælpe dig med at forstå og forklare problemet?

Fokuser på brugerne ved også at undersøge deres situation nærmere med samfundsfaglig metode (social baggrund/samfundsklasse, køn, uddannelse, livsstil og så videre).

Formgiv

Hvad skal der til for at løse problemet?

Findes der eksisterende løsninger andre steder eller løsninger på lignende eller helt anderledes problemer, som du kan bruge til inspiration?

Design en løsning: Eventuelt helt konkret (også selv om løsningen ikke er fysisk) ved at bruge byggematerialer i pap, papir eller byggeklodser.

Færdiggør

Lav en præsentation af både problem, data/undersøgelser og løsningsforslag, for eksempel i form af et notat (se s. 201) og en mundtlig præsentation med eventuelle præsentationsværktøjer. Vær bevidst om, hvem præsentationen skal henvende sig til, for eksempel en ekstern målgruppe, som du gerne vil inddrage i løsningen af problemet (det kunne være politiske beslutningstagere og/eller virksomheder). Bemærk, at der kan være forskel på målgruppen for din løsning (det vil sige dem, det er et problem for) og målgruppen for din præsentation (det vil sige dem, der skal være med til at løse problemet, og som du måske skal „sælge“ løsningsforslaget til – og bedømmes af!).

Opgave: De tre metoder

Udfyld skemaet med din viden fra kapitlet.

	Kvantitativ metode	Kvalitativ metode	Komparativ metode
Hvilke typer af data arbejder du med?			
Hvilke typer af spørgsmål kan metoden besvare?			
Hvad er metodens styrker?			
Hvad er metodens svagheder?			

OPSUMMERING

1. Hvad er samfundsfag?

Skolefaget samfundsfag beskæftiger sig med politiske, sociale, økonomiske og internationale samfundsforhold. Det er både et teoretisk og et empirisk fag, det vil sige et fag, der inddrager generelle forklaringer (teorier) og konkrete undersøgelser af virkeligheden (indsamling af empiri). Endelig er samfundsfag et dannelsesfag, der klæder unge på til at deltage som aktive medborgere i et demokratisk samfund.

2. Hvad er samfundsvidenskab?

Skolefaget samfundsfag er en blanding af en række forskellige videnskabsfag, nemlig politologi (videnskaben om politik), sociologi, økonomi og international politik. Videnskabsfagene er de forskningsretninger på universiteterne, som beskæftiger sig med hver deres del af virkeligheden, og som tilhører den samfundsvidenskabelige „familie“.

3. Hvordan stiller du samfundsfaglige spørgsmål?

Alle samfundsfaglige undersøgelser tager udgangspunkt i en problemformulering eller en stillet opgave. En problemformulering er et overordnet spørgsmål, som er styrende i en samfundsfaglig undersøgelse. Problemformuleringen er god, hvis den vækker undren, og hvis du skal bruge samfundsfaglig viden og metode til at besvare den. Stillede opgaver er ofte formuleret på de taksonomiske niveauer fra redegørelse til diskussion.

4. Hvad er samfundsfaglig metode?

I samfundsfag kan du overordnet set vælge mellem tre metoder: den kvantitative (som resulterer i tal), den kvalitative (som resulterer i tekst), og den komparative metode (som er systematiske undersøgelser af forskelle og ligheder). Valget af metode er styret af, hvilken metode der bedst gør dig i stand til at svare på din problemformulering eller din stillede opgave.

5. Hvordan bruger du teori?

I alle samfundsfaglige undersøgelser skal du anvende samfundsfaglige begreber og nogle gange også egentlige teorier. Hvis du tager udgangspunkt i en teori og tester teorien i en samfundsfaglig undersøgelse, arbejder du deduktivt. Hvis du derimod starter med at indsamle data og på grundlag af dine data selv formulerer en teori, arbejder du induktivt.

6. Hvordan operationaliserer du din undersøgelse?

Før man begynder sin undersøgelse, skal man først afklare, hvilke teoretiske spørgsmål man ønsker svar på. Derefter skal de operationaliseres, det vil sige 'oversættes' til hverdagsprog, som er muligt at forstå for de personer, der skal interviewes eller svare på en spørgeskemaundersøgelse.

7. Hvordan kan samfundsfag bruges til problemløsning?

Samfundsfag giver indsigt i, hvordan og hvorfor samfundet udvikler sig, som det gør, og redskaber til at undersøge det med. På den måde kan man forstå de bagvedliggende årsager, pege på risici ved politiske beslutninger eller en udvikling, der er i gang. Med udgangspunkt i en samfundsfaglig analyse af et problem kan man med innovative processer udvikle løsningsforslag.

Forslag til videre læsning

- Andersen, Lotte Bøgh; Hansen, Kasper Møller; Klemmensen, Robert (red.) (2012): *Metoder i statskundskab*, 2. udgave, Hans Reitzels Forlag.
- Heywood, Andrew (2013): *Politics*, Palgrave-Macmillan.